HISTORISK SPÆNDVIDDE 1790-2020 VIA STRYGEKVARTETTER

INTRO til koncertprojektet "UROLIGE TIDER - HAYDN-TOFTE JESPERSEN - BRITTEN" med Nordic String Quartet

ved Hanne Tofte Jespersen © 2020

HVAD ER EN STRYGEKVARTET?

"Man hører fire fornuftige mennesker tale sammen og tror, man kan aftvinge et eller andet af deres samtale."
Sådan beskrev Goethe i et brev i 1829, hvad der efter hans opfattelse foregår i en strygekvartet.*
Der er ingen tvivl om, at der foregår meget mellem fire musikere, mens de spiller strygekvartet.
Men hvad snakker de om? Og er det virkelig fornuftigt?

"*Man hører, hvordan fire fuldstændig forrykte personer lidenskabeligt og hæmningsløst søger at overbevise hinanden, og hvad de siger, er temmelig langt ude..."*
Så vidt en anden tysk skribent om genren i 2019; hans ord var kærligt ment.**

Strygekvartet er indbegrebet af klassisk kammermusik. En strygekvartet er både betegnelse for en type ensemble og for en genre. To musikere på hver sin violin sammen med en på bratsch (viola) og en på cello udgør en strygekvartet, og de spiller - strygekvartetter!
For nogle det højeste, for andre højdepunktet af kedsomhed...
Med UROLIGE TIDER drømmer de medvirkende og arrangørerne bestemt ikke om at kede Jer (!) Vores mål er at gøre tre strygekvartetter fra hver sit århundrede yderst levende for Jer og skabe grobund for samtaler, hvor både I og vi bliver klogere på os selv og den tid, vi lever i.

*) "*Man hört vier vernünftige Leute sich untereinander unterhalten, und glaubt, ihren Discursen etwas abzugewinnen*".
Johann Wolfgang von Goethe (1749-1832), tysk digter, filosof og naturforsker. Brevet var til hans ven, komponisten Carl Friedrich Zelter (1758-1832), som bl.a. satte en række af Goethes digte i musik.
https://de.wikipedia.org/wiki/Johann_Wolfgang_von_Goethe https://da.wikipedia.org/wiki/Johann_Wolfgang_von_Goethe

**) Bernhard Neuhoff, 28.4.2019 på https://www.br-klassik.de/themen/klassik-entdecken/streichquartett-liebeserklaerung-100.html

MATERIALET OG PROGRAMMET

DE 3 VÆRKER i programmet "UROLIGE TIDER - HAYDN-TOFTE JESPERSEN-BRITTEN" er:
Joseph Haydn (1732-1809) Strygekvartet Nr.61 i d-mol = opus 76,2 "Kvinten" (1797)
Hanne Tofte Jespersen (1956-) Strygekvartet No.1 "Urolige Tider" - uropførelse (2020)
Benjamin Britten (1913-76) Strygekvartet No.1 i D-dur opus 25 (1941).

Materialet er opdelt i tre indfaldsvinkler til arbejde før og/eller efter koncerten:

1) ALMENHISTORIE VIA MUSIK OG ANDEN KUNST – uligheder i Haydns samtid / uligheder i nutiden s.2
- de store linjer, med fokus på: *Kan musik/ kunst ændre vores forståelse af historien?*

2) MUSIKHISTORIE - HAYDN OG BRITTEN - 1797 / 1941 / 2020 - socialhistorisk og biografisk materiale s.5
til belysning af musikværkerne - med stof til sammenligning af Haydns og Brittens vilkår.

3) MUSIKKEN - værkorienterede OPGAVER - oplæg til musikoplevelse & -analyse; relevant doku; s.9
og med oplæg til samtale: *Kunst som ideal-sfære? Kunstens rolle i 1797 / 2020'erne*

LINKS til ANBEFALEDE INDSPILNINGER, LIVEOPTAGELSER, PARTITURUDG. - SUPPLERENDE DOKU. - LITTERATUR s.17

Alle tre kvartetter er bestillingsværker og komponeret i "urolige tider". I kan vælge at dykke ned i forskelle og ligheder mellem de historiske omstændigheder og mellem de tre komponisters musik, sådan som I oplever den, når I lytter, analyserer og sammenholder med det, I kan læse Jer til. I kan også vælge at arbejde ud fra en enkelt indfaldsvinkel.

1) Almenhistorie via musik, litteratur og anden kunst

CENTRALEUROPA - Uligheder i Haydns samtid / uligheder i nutiden -

Haydns samtid - "Den florisante tid" - Kan kunst ændre vores forståelse af historien?

"*Our written history is a cataloque of crime*" (Sting 1987)

Anden halvdel af 1700-tallet er en epoke, hvor Danmark og andre vesteuropæiske lande bliver markant rigere end resten af verden."Guldægget" er trekantshandlen, den transatlantiske slavehandel. For Danmarks vedkommende foregik den ved at sejle vestafrikanske mennesker, købt som slaver, fra danske besiddelser på *Guldkysten* (det nuværende Ghana, hvis regeringsbygninger i hovedstaden Accra ligger i et tidligere dansk slavefort og hedder Christiansborg), til danskejede plantager som arbejdskraft i *Dansk Vestindien* (nuværende Virgin Islands, som Danmark i 1917 solgte til USA for 25 mill.kr), og sejle råvarer tilbage til *Danmark* (i København lagde sejlskibe med værdifuld last af rørsukker til lige bag det nuværende Udenrigsministerium på Christianshavn).

Trekantshandlen kulminerede i 1780-1800. Historikere kaldte i flere århundreder perioden for *den florisante tid* - uden at sætte spørgsmåltegn ved, *hvad* der havde fået økonomien til at blomstre. Forfatteren Ebbe Kløvedal Reich (1940-2005) sagde på en kulturkonference i 1997: *"Det var først i 1967-70, hvor forfatteren Thorkild Hansens dokumentariske romaner* Slavernes Kyst, Slavernes Skibe, Slavernes Øer *udkom, at alle danske historikere var nødt til at finde et nyt navn til det kapitel i dansk historie."*

OPGAVER:

I kan undersøge, hvordan der i 2020 i lyset af Black Lives Matter pany blev sat spørgsmålstegn ved måden, vi omgås historien.

- Skal vi fx lade kunstnere bearbejde de gamle statuer?

- Skal statuer rives ned og veje mm. have nye navne i stedet for datidens rigmænds, hvis formue blev grundlagt på trekantshandel, og som fortsat lægger navn til steder som *Moltkes Palæ* i København, *Schimmelmannsvej* i Charlottenlund m.m.fl.? Her er tre forskellige synspunkter:
  www.information.dk/debat/2020/07/lad-gruppe-vores-samtidskunstnere-bearbejde-omstridte-monumenter-kreativt?lst_tagmst
  https://jyllands-posten.dk/debat/blogs/mariehoegh/ECE12216930/oedelagte-statuer-har-intet-med-kampen-mod-racisme-at-goere/
  www.information.dk/debat/2020/06/riv-racistiske-statuer-historiens-skyggesider-kan-laere-gennem-historieboegerne?lst_tag
- Roskilde Museum har til huse i en smukt restaureret bygning, som er et tidligere pakhus fra slavehandlens tid. Man kan finde historien i lokale arkiver:
  https://kulturarv.roskilde.dk/kulturarv/sankt-ols-gade-18-og-sankt-olsstraede-1-liebes-gaard-og-sukkerhuset

Men burde der stå noget om det på facaden - hvad mener du/I? Og kender du/I andre lokale eksempler?

- Skal der siges officielt undskyld?

Behovet for en officiel undskyldning fra dansk side til slavernes efterkommere i Virgin Islands er dukket op med mellemrum: https://danmarkshistorien.dk/leksikon-og-kilder/vis/materiale/debatten-om-en-officiel-undskyldning-for-slaveriet-i-dansk-vestindien-1998/

? KAN / VIL VI MENNESKER LÆRE AF HISTORIEN? - eller skal fortiden kastes overbord?

I 2017 lavede den danske musiker Raske Penge sangen "Blodsukker" til DR. I den beskrev han, hvordan danskejede slaver i Vestindien på kreativ vis kæmpede sig vej til frihed i 1848:
www.dr.dk/historie/danmarkshistorien/laagsus-danmarkshistorie/opgoer-med-historien-raske-penge-deler-original

I 1997 havde Ebbe Kløvedal Reich slået fast:
"Det er vigtigt at lægge mærke til, at der skulle tre romaner til - og ikke tre videnskabelige arbejder - for at ændre vores forståelse af, hvad der var foregået. For det var ikke som sådan nyt materiale, Thorkild Hansen gjorde os bekendt med. Men i stedet for at analysere og dissekere det, talte han til vores følelser og

bevidsthed, ... til vores sans for menneskelig værdighed og lighed. Og det gjorde det muligt for os at lære af vores fejl". (Conference Report, Images of Denmark - A Danish-Ghanaian Cultural Festival Oct.1997, p.123-124).

I 1987 skrev Sting sangen "History will teach us nothing". Han synger bl.a.

"Our written history is a catalog of crime", men også:
Without the voice of reason every faith is its own curse
Without freedom from the past things can only get worse
Sooner or later just like the world first day
Sooner or later we learn to throw the past away

I kan finde hele teksten på www.sting.com/discography/lyrics/145 og høre sangen på https://open.spotify.com/track/0boM8CpCyBFZMcbJDreZ9T?si=bKSaPAW3T3OKVyxUqqov6A

? ER MUSIK NOGET UDEN FOR TIDEN?

En ting er den kunst, der betjener sig af ord - skønlitteratur, drama, sangtekster.
Men hvad med "den abstrakte musik" - har det nogen betydning for oplevelsen af fx Haydns og Brittens musik, hvad vi ved om den tid og de vilkår, musikken blev skrevet under? Eller er musikkens betydning, dens "væsen" noget, der eksisterer uden for tiden?
For at svare på det, er vi nødt til at gå ind i historien. Vi må også "gå ud igen" og ind i musikken. Lytte til den og undersøge, hvad vi oplever. Her kommer noget mere til almenhistorien:

POLITISKE SPÆNDINGER I HAYDNS LEVETID

Anden halvdel af 1700-tallet er en epoke præget af stigende politiske spændinger, internt i de europæiske lande og landene imellem. Slutningen af 1700-tallet er fortsat enevældens tid, med magt og rigdom koncentreret hos en royal hersker, der har en priviligeret klasse af adelige omkring sig. Deres positioner sikres gennem arv; det meste af befolkningen lever i yderste fattigdom. Samtidig er et borgerskab på vej op, i kraft af stigende indkomst som følge af handel, incl. trekantshandelen. Et borgerskab, som kræver politisk indflydelse, og som er præget af OPLYSNINGSTIDENS idealer om frihed og lighed for alle mennesker.

Haydn blev i 1761 ansat ved et af Østrigs rigeste fyrstehoffer, som han skulle forsyne med den bedste musik, han kunne. Han blev efterhånden efterspurgt; hans kunst vakte beundring også hos Østrig-Ungarns regent Maria Theresia. En historisk-biografisk roman fra perioden skildrer livet på toppen af samfundspyramiden i det Frankrig, som for en kort periode var Østrigs forbundsfælle, i kraft af et arrangeret ægteskab for regentens datter:

I 1770 var den 16-årige franske kronprins, senere Ludvig d.16. (1754-92) blevet gift med den 15-årige østrigske prinsesse Marie Antoinette (1755-92). Fire år senere blev de Frankrigs konge og dronning. Et arrangeret ægteskab som resultat af hendes mors, den østrigske regents realpolitisk kloge bestræbelser på at "holde skansen" gennem en alliance mellem de to royale slægter, de østrig-ungarske Habsburgere og de franske bourboner. Regenten, ærkehertuginde/ kejserinde Maria Theresia (1717-80) havde privat sine betænkeligheder, men rigets ve og vel stod over moderens bekymringer for sin unge datters svagheder.

I Frankrig brød det nye borgerskabs revolution for alvor ud i 1789. Årtierne op til er indgående beskrevet i den østrigske forfatter Stefan Zweigs "Marie Antoinette - portræt af en gennemsnitsmenneske" (1932, på dansk 1952).

Zweig gennempløjede bl.a. Maria Theresias mange breve og fandt dér belæg for, hvor dårligt rustet datteren Marie Antoinette var i forhold til at fatte alvoren i de intriger, der spandtes omkring hende i årene op til den franske revolution, og som førte til henrettelse i 1792. Maria Theresia rejste rundt i "sit" Østrig. Marie Antoinette derimod kom aldrig uden for den parisiske salon- og forlystelsesverden og de seks slotte i

Versailles' nærhed. Livsførelsen dér kostede atronomiske ugentlige summer udi kostumer, parykker, smykker, kortspil, indretning. Ødselhed og mangel på interesse for verden udenfor ramte bogstavelig talt Marie Antoinette i nakken (S. Zweig, kapitlet "Rokokoens dronning").

Skildringen af ekstravagancen i det "rokoko-teater", som livet ved det franske hof i 1770-89 udgjorde, er interessant, fordi historien om ødselhed og grådighed på sin vis gentager sig i nutiden. Samtidig er portrættet af 'gennemsnitsmennesket Marie Antoinette' indfølende og nuanceret tegnet.

Urolige Tider - nutidens uligheder og fortidens

Det (måske alt for) store overblik over "ULIGHEDER fra 1790'erne til nu"

Man kan spørge sig selv, om der egentlig er den store forskel på det eksorbitante forbrug ved Marie Antoinetttes hof for 250 år siden, og den grådighed, der kendetegner en overnational gruppe af "finansfyrster", oligarker, techgiganter i nutiden?

Den franske økonom Thomas Piketty (f.1971) forsker i ulighed og har vakt stor opmærksomhed med sine bøger. To er udkommet på dansk, *Kapitalen i det 21.århundrede* (2014) og *Kapital og ideologi* (2020), begge er mammutværker. Den seneste handler om ulighedens historie.
Ser man i 2020 på ulighed i globalt perspektiv, er enorme formuer koncentreret på meget få hænder. Det udfordrer både demokrati og stabilitet. I tal fra 2019:

"0,7 pct. af verdens voksne befolkning, som har en formue på mere end en million dollar, kontrollerer 45,9 pct. af den samlede formue i verden. Andelen af verdens befolkning med under 10.000 dollar i formue udgør hele 70,1 pct., men gruppen kontrollerer kun 2,7 pct. af verdens samlede formue."
www.berlingske.dk/kommentarer/ugens-tal-det-globale-paradoks-der-goer-eliten-saarbar

Lige før udbruddet af corona Covid-19 så listen over verdens ti rigeste således ud:
https://finans.dk/erhverv/ECE12138928/her-er-verdens-10-rigeste/?ctxref=ext

Demokrati trues bl.a., når klodens rigeste unddrager sig at betale skat. Samtidig udgør flygtningestrømme en uløst kæmpe-udfordring. Årsagerne til at mennesker fordrives, bunder i økonomisk ulighed og kampe for demokratisering.

I Danmark forløb demokratiets indførelse som en mere gradvis, mindre voldelig proces. Det tætteste Danmark har været på revolution, er formodentlig Struensees reformer omkring 1770.
https://danmarkshistorien.dk/leksikon-og-kilder/vis/materiale/johann-friedrich-struensee/

Også den del af historien er genstand for mange bearbejdelser i litteratur, film, scenekunst.
Bl.a. Nikolaj Arcels succesfilm 'En kongelig affære' (2012) som bygger på Bodil Steensen-Leths roman "Prinsesse af blodet"(2000); Per Olov Enquists roman 'Livlægens besøg' (1999) som også ligger til grund for Bo Holtens opera af samme titel fra 2008.

Nutidens globale forskelle mellem rige og fattige lande har rod i 16-1700-tallets europæiske kolonisering af "oversøiske" verdensdele. I 1800-tallet blev udbytning af kolonierne sat i system. På Berlin-konferencen 1884-85 delte de europæiske lande Afrika imellem sig.
https://da.wikipedia.org/wiki/Berlinkonferencen_(1884-85);
https://da.wikipedia.org/wiki/Kapløbet_om_Afrika

Versailles-traktaten* 1919 efter 1.verdenskrig var de sejrende magters fredstraktat. Den pålagde Tyskland enorme krigsskadeerstatninger og kom ikke til at sikre fred, men rummede fatale kim til 2.verdenskrig. Genrejsningen af den vestlige verden efter 1945 med Marshall-hjælp fra USA skete imidlertid på bekostning af andre verdensdele *og*, ved vi nu, uden hensyn til klimaet. Det sidste gør for alvor nutiden til "urolige tider".
*) https://denstoredanske.lex.dk/Versaillestraktaten_1919

2) Musikhistorie - HAYDN OG BRITTEN - 1797 / 1941 / 2020

socialhistorisk og biografisk materiale til belysning af musikværkerne

I revolutionsårene omkring 1789-90 flygtede mange franske adelige ud af landet. Musikere, der indtil da havde haft arbejde, måtte søge til udlandet. Især til London, der blev centrum for nye, kunstneriske strømninger og et begyndende "frit marked" også for kunstnere. Haydn blev inviteret dertil og fik, hvad man i dag ville kalde "kult-status".

Joseph Haydns Strygekvartet i d-mol opus 76 nr.2 er formodentlig skrevet i Wien i 1797. Som 65-årig nød han stor anseelse både i og uden for Østrig og modtog bestillinger fra ind- og udland. To gange havde han været inviteret til London for at stå i spidsen for koncertserier med egne nye symfonier, bestilt til uropførelse i England. Efter 29 års fast ansættelse hos fyrsteslægten Esterházy var han blevet tildelt en årlig pension og havde frihed til både at rejse og bosætte sig, hvor han ville. Han købte en ejendom i Windmühle, dengang en forstad, nu en del af det gamle Wien.
I kan læse mere om den ældre Haydns karriere i afsnittet 'The London journeys"på
https://en.wikipedia.org/wiki/Joseph_Haydn

Benjamin Britten skrev sin Strygekvartet Nr.1 i 1941 i et skur i Californien. Han var da 27 år; to år forinden havde han forladt England. Britten rejste ikke til USA på baggrund af en invitation, men på opfordring især fra digtervennen W.H.Auden. Truslen om krig i Europa spillede en afgørende rolle. Britten var erklæret pacifist. Som komponist var han *upcoming*, havde modtaget en række priser og regnedes for et kæmpetalent. Han var altså en anerkendt, men endnu ikke succesfuld komponist. De fleste opgaver havde været for film, teater og radio. Dårlige anmeldelser og frustrerende opførelser grundet for lidt prøvetid hørte også med.

SAMMENLIGNING MELLEM HAYDNS OG BRITTENS VILKÅR

I 1941 var komponister for længst blevet "frie kunstnere", på godt og ondt. Klassisk musik havde en central plads i datidens statsradiofonier og klassiske koncerter et stort publikum. Men komponisten var underlagt markedsbetingelser. En evt. ansættelse ville ikke være som komponist af "kunstmusik". Snarere som i Brittens tilfælde i 1935-37 ville den dreje sig om at skrive underlægningsmusik til radio for BBC, som dengang i lighed med DR producerede mange hørespil.

I 1700-tallet derimod var det almindeligt med et hof, fx en fyrste som arbejdsgiver*. Ansættelse som hofkapelmester dækkede både at lede orkester, opera, kammerensembler *og* at skrive musikken til dem. Underforstået: Kapelmesteren var også komponist og skulle skrive musik til alle de lejligheder, hvor fyrstehoffet havde brug for det. Små og store begivenheder året rundt, hvor kapelmesteren dirigerede og spillede med i sin egen og andres musik. Hans egne værker var ikke komponistens ejendom; ophavsretten tilhørte fyrsten. Kapelmesteren skulle også undervise de musikere og sangere, som var knyttet til hoffet. For datidens magthavere udgjorde komponister og musikere en naturlig investering. Musik og anden kunst var med til at sikre fyrstedømmets position, samtidig med at den berigede tilværelsen for dem, der havde adgang til den.

*) andre muligheder var ansættelse ved en kirke, med orgelspil, kor- og orkesterledelse og komposition af musik til kirkeåret, dets højtider og særlige begivenheder som sine arbejdsopgaver.
Alternativt ansættelse ved et teater/operahus; da ofte på freelance vilkår.

HAYDNs VILKÅR

Her er et eksempel på, hvad Haydns ansættelse fra 1761-90 hos Esterhazy-fyrsten indebar:

> "*Når jeg vil høre god opera, tager jeg til Esterháza"*, skal Maria Theresia have sagt*, da hun som regerende ærkehertuginde af Østrig og regerende dronning af bl.a. Ungarn i 1773 besøgte slottet Esterháza, fyrstehoffets sommerresidens. Rokokoslottet omtales i dag som"Ungarns svar på Versailles", og i anledning af besøget skulle Haydn stå i spidsen for en opførelse af sin nye opera ''l'Infedeltà delusa" (ordret oversat "Det overlistede bedrag"), en komisk forvekslingskomedie, som havde haft premiere tidligere på sommeren på enkefyrstinde Esterházys navnedag. Fyrst Nikolaus 1. (1714-90) var en stor musikelsker og -kender, Esterházy-slægten en af Østrig-Ungarns ældste og mest velhavende. Rejsen fra Wien til sommerresidensen indebar en rejse på ca 100 km i hestetrukken karet. Maria Theresias ros faldt efter forestillingen. Det fyrstelige operahus opførte den nye opera med udvidet besætning til ære for regenten.
> Resten af året boede fyrsten med familie og ansatte skiftevis i familiens slot ved Eisenstadt ca 50 km fra Wien og i et vinterpalads i Wien. Haydn skulle som kapelmester følge med rundt. Han har haft sin gang i Wien, samtidig med at han havde en bolig i provinsbyen Eisenstadt nær fyrsteslægtens slotsresidens.
> **) Wenn ich eine gute Oper hören will, gehe ich nach Esterház*"

Samme år som Maria Theresias besøg skrev Haydn bl.a. også en marionetopera, flere symfonier, en masse kammermusik og omarbejdede en anden opera. Til det havde han til daglig 20-25 musikere til sin rådighed plus sangere.
En kapelmester har skullet skabe god kunst og garantere musikalske oplevelser. Kunstnere som Haydn, der både mestrede komposition, klaver- og violinspil, sang, direktion *og* var myreflittig, blev eftertragtede.

OPGAVER:
Hvor produktiv Haydn var, kan I undersøge ved at klikke på nogle af de genrelinks, man finder på https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_compositions_by_Joseph_Haydn
Overvej hvad det i datiden betød at have en komponist af Haydns format som sin "hofkomponist".

Under fyrst Nikolaus 1. fik Haydn bedre og bedre vilkår for at udfolde sig som kunstner. I 1779 havde han fået en ny ansættelseskontrakt, der gav ham lov til også at tage imod kompositionsbestillinger fra anden side. Det udnyttede Haydn med god sans for forretning de følgende år, og hans musik blev efterspurgt også internationalt. Samtidig var en branche ved at tage form. Mange af de musikforlag, som stadig findes, er grundlagt i 1700-tallet. Haydns værker blev udgivet i adskillige lande allerede i hans levetid.
https://en.wikipedia.org/wiki/Music_publisher

Som ung havde Joseph Haydn levet i fattigdom. Som lille barn havde han udvist stort musikalsk talent og blev som 6-årig sendt hjemmefra til slægtninge for at få sang-, cembalo- og violinundervisning. Det førte til en plads ved Wiener Sängerknaben (domkirkens drengekor) - indtil hans stemme gik i overgang. Så blev han sat på gaden. De følgende år klarede han sig ved at spille som gademusikant, give undervisning og spille til baller. Han fik ad den vej datidens folkemusik ind under huden.
I kan læse mere om Haydns opvækst og unge år på https://en.wikipedia.org/wiki/Joseph_Haydn - Early_life

Som ældre opnåede han til gengæld at blive tildelt mange æresbevisninger: Udnævnelse til æresdoktor i Oxford i 1791, medlem af Det Svenske Akademi 1798, æresmedlem af det Philharmoniske Selskab i Skt.Petersborg i 1808 m.fl. Hjemme i Wien blev han æresborger i 1804.

Haydns 1.ansættelseskontrakt af 1761 findes på dansk i antologierne "Fra Platon til Stockhausen" (red. Bent Olsen, Munksgaards forlag 1973) og "Musikken har ordet - 36 musikalske studier (red. Finn Gravesen. Gads forlag 1993).

BRITTENs VILKÅR

Med Benjamin Britten (1913-76) rykker vi 200 år frem, ind i det 20.århundrede. Han var/er en af Englands største komponister i nyere tid, berømmet for sine operaer og korværker, og også for en række markante orkesterværker. Strygekvartet No.1 er opus 25 og fra tiden, før han for alvor fik sit gennembrud; det skete med operaen *Peter Grimes* i 1945.

I Haydns tilfælde må man se på portrætmalerier for at få indtryk af, hvordan han (måske) har set ud, og det vi ser, er en mand med paryk efter 1700-tallets mode. Fra Brittens liv findes der både mange fotos; det er muligt at høre ham spille klaver - han var en fremragende pianist og medvirker på mange indspilninger af sin kammermusik - og vi kan se og høre interviews med ham og se klip med ham som den store dirigent, han også var.

Se fx dette klip fra et portræt-program der bl.a. fortæller om hans første større succes, operaen *Peter Grimes* og betydningen af den i forhold til genrejsningen af Storbritannien efter 1945:
www.youtube.com/watch?v=h0mvjdezwpw

Og/eller se dette interview med Britten, hvor han undtagelsesvis taler om sin musik og sig selv som komponist: www.youtube.com/watch?v=41uBCBzsz2U

Om komponistens, kunstnerens rolle i samfundet siger han undervejs:
"I believe that the artist must be consciously a human being; he is part of society, and he should not lock himself up in an ivory tower. He has a duty to play towards his fellow creatures, and it is not only a duty, it is a pleasure to. I want to have my music used; I would much rather have my music used than to write master pieces which were not used."
"Jeg tror på, at kunstneren er nødt til bevidst at være menneske; han er del af samfundet, og han skal ikke lukke sig inde i et elfenbenstårn. Han har pligt til at agere i forhold til sine medmennesker, og det er ikke kun en pligt, det er en fornøjelse. Jeg ønsker, at min musik bliver brugt; jeg vil langt hellere have min musik brugt end at skrive mesterværker, som ikke blev brugt."

Benjamin Britten i et BBC tv-interview, 1968

BIOGRAFI-OPGAVE:

Benjamin Brittens livshistorie er fortalt i billeder og kort tekst på
www.classicfm.com/composers/britten/guides/benjamin-britten-life-pictures/.
Det kan bruges som materiale til en tidslinje over Brittens biografi.

Stikord:

- barndom [hvilke instrumenter lærer han som barn? af hvem? hvornår og hvordan begynder han at komponere? hvornår og hvordan får han en lærer i komposition? andre lærere?]
- konservatorieår, første anerkendte værker, ansættelser/ opgaver og samarbejder i 1930'erne;
- mødet med Peter Pears, USA-tiden (se også: https://brittenpears.org/2017/12/britten-in-america/)
- tilbagevenden til UK, opera-gennembrud;
- festivalgrundlægger (Aldeburgh)
- musikalsk virke i øvrigt, hovedværker, ældre år.

I kan derefter sammenligne Brittens karriereforløb med Haydns og opsummére forskelle og ligheder.
Brug video-links og det øvrige materiale; supplér evt. med at læse mere:

om de unge år: https://en.wikipedia.org/wiki/Benjamin_Britten - Education

om USA-tiden: https://en.wikipedia.org/wiki/Benjamin_Britten - America_1939-42
https://en.wikipedia.org/wiki/Benjamin_Britten - Return_to_England

om gennembruddet som operakomponist; Aldeburgh festivalen; problemer pga homoseksualitet:
https://en.wikipedia.org/wiki/Benjamin_Britten - Aldeburgh;_the_1950s

om hans musikalske virke i de ældre år med anerkendelse: https://en.wikipedia.org/wiki/Benjamin_Britten#1960s
https://en.wikipedia.org/wiki/Benjamin_Britten - Last_years

'We are after all queer & left & conshies which is enough to put us, or make us put ourselves, outside the pale'
'Vi er, når alt kommer til alt, bøsser & venstreorienterede & militærnægtere, hvilket er er tilstrækkeligt til at sætte os, eller få os selv til at sætte os uden for det gode selskab'
Tenoren Peter Pears i 1963 i et brev til sin livsledsager Benjamin Britten.

Benjamin Britten og Peter Pears (1910-86) dannede par både professionelt og privat fra og med tiden omkring ankomsten til Amerika i juni 1939. Ofte adskilt på grund af engamenter hver sit sted i verden, den ene som sanger, den anden som komponist og dirigent, blev det til mange breve, som i 2013 blev udgivet med titlen '*Darling Honey Bee...*'
Omtale og citater findes her: www.eadt.co.uk/what-s-on/darling-honey-bee-the-365-personal-letters-between-benjamin-britten-and-peter-pears-1-4573268

Britten var i det hele taget en flittig brevskriver. Hans samlede breve er udgivet med titlen "Letters from a life - The selected letters and diaries of Benjamin Britten 1913-76"
(London, Faber & Faber, ebook 2012). Volume 2 dækker perioden 1939-45, dvs. herunder USA-tiden og hans tilbagevenden til UK.

I Storbritanien var homoseksualitet fortsat forbudt indtil 1967, også privat. Undertiden var der tilløb til officielle anklager, bl.a. blev Brittens og Pears' hjem ransaget i 1953, men det lykkedes dem at undgå at blive sagsøgt. I eftertiden har Brittens seksualitet i perioder været genstand for diskussion, hvor nogle har tolket hans operaer i det lys. Andre afviser relevansen af en sådan "biografisk læsning".
I kan læse mere her: www.theglobeandmail.com/arts/portrait-of-the-artist-as-a-gay-man/article25427325/

Til sammenligning omtaler de fleste biografiske oversigter Haydns tilsyneladende ulykkelige og barnløse ægteskab, hans forelskelse i en ung italiensk mezzosopran, der i en periode var knyttet til Esterházys sangerkorps, og hans senere dybe, platoniske venskab med Marianne von Genzinger, hustru til fyrstens livlæge og en god pianist. En yderst musikkyndig kvinde, med hvem Haydn har udvekslet mange breve og i dem delt nogle af sine inderste tanker, bl.a. om musik. Han skrev i 1790 en klaversonate specielt til hende.

Det var almindeligt i datiden, at et musikværk blev tilegnet enten en bestiller eller en for komponisten betydningsfuld person. Spørgsmålet er, om tilegnelsen har nogen betydning for indholdet af musikken?
Fx kan man spørge, om det ændrer ens oplevelse af et stykke musik, at man ved, til hvem det er skrevet? Det er noget af det, I kan undersøge igennem opgaverne i afsnittet om musikken.

"UROLIGE TIDER - HAYDN-TOFTE JESPERSEN - BRITTEN"

3) MUSIKKEN

Kvartetterne i programmet "Urolige Tider"

Joseph Haydn fik omkring 1796 bestilling på seks strygekvartetter fra den ungarske fyrst József Erdődy (1754-1824); det vil sige, bestillingen kom ikke fra Haydns gamle arbejdsgiver, der ellers stadig gerne ville have ham til at komponere til Esterhazy-hoffet. De kendes nu som Opus 76 "Erdődy-kvartetterne; kvartetten i "Urolige Tider" er nr.2 af de seks, *og* den er Haydns strygekvartet nr. 61.
I alt skrev han 70-80 kvartetter; mange af dem er samlet i netop serier af seks. Opus 76 er den sidste af en sådan serie.

Benjamin Britten fik i juni 1941 bestilling på en strygekvartet, hans første, til aflevering få måneder senere. Bestillingen kom fra den amerikanske pianist og kunstmæcen Elizabeth Sprague Coolidge (1864-1953), som havde afgørende betydning for udviklingen af hele den amerikanske scene for kammermusik.

Brittens første kompositionslærer Frank Bridge, som døde februar 1941, havde opfordret Coolidge til at interessere sig for Britten og nåede i et brev til hende 3.11.1940 at påskønne, at hun gerne ville bestille et værk hos "unge Britten". Bridge havde fået nys om det fra Brittens forlægger Ralph Hawkes (Boosey & Hawkes, som fortsat har forlagsrettighederne på Brittens værker) - og næste sommer blev det til en konkret bestilling, med kort frist. Britten skrev 14.juni 1941:

*"Mrs.Coolidge came over to see us in the afternoon - & has definitely commissioned me to do a quartet for her - to be played next September over here! Short notice & a bit of a sweat to do it so quickly, but I'll do it as the cash will be useful!"**

*) Escondido, California, i et brev til hans & Pears' nære veninde Elizabeth Mayer, hos hvem de havde boet i N.Y. og som var til stor hjælp under deres USA-ophold.

Hanne Tofte Jespersen fik i 2019 bestilling på at skrive en strygekvartet, hendes første, til projektet UROLIGE TIDER. Den bestilling er vokset ud af møder og samtaler. Initiativtageren Aksel Nielsen er formand for Kammermusikforeningen BRAGE i Randers. Han havde mødt komponisten Hanne Tofte Jespersen på en konference i maj 2018 om kammermusik i nutiden. Dér talte de om, at det kunne være spændende ikke "bare" at få et nyt værk komponeret, men at komponist, arrangører og et ensemble i fællesskab udviklede det program, den nye musik skulle spilles i, og at komponisten kunne skrive et nyt værk ind i den historiske sammenhæng, som det samlede programmet udgør.

Der er langt fra ide til virkelighed, og et projekt som UROLIGE TIDER ville ikke kunne lade gøre uden en række arrangørers samarbejde, og uden tilskud fra fonde og sponsorer.
TAK til Dansk Komponistforening / KODA Kultur, Augustinus Fonden,
William Demant Fonden og Statens Kunstfond.

ARBEJDE FØR KONCERTEN MED MUSIKKEN - 6 MULIGE OPGAVER

OPGAVE 1: OPTAKT TIL EMNET (video) s.10

OPGAVE 2: "LYT JER TIL 1.INDTRYK AF hhv. HAYDNS og BRITTENS MUSIK" s.11

OPGAVE 3: "1.SATSERNE - STARTEN AF HVERT VÆRK" s.12

OPGAVE 4: "KUNST SOM IDEALSFÆRE" - Haydn som melodiker - Opus 76,2 2.sats s.13
med referencer til Hanne Tofte Jespersens 2.sats - forklaring på *flageolet*-toner s.13a
Kunstens rolle i 1797 / 2020'erne s.14

OPGAVE 5: "HAYDN OG BRITTEN SOM FORNYERE" - i hver sin æra s.15

OPGAVE 6: "TEMPO - MUSIKERNES VALG" s.16

AUDIO - VIDEO - anbefalede indspilninger og live-optagelser s.17

PARTITURER - info vedr. anskaffelse og rekvirering s.18

APPENDIX - doku vedr Brittens Strygekvartet No.1 s.19

LITTERATURLISTE - online og opslagsværker s.19

OPGAVE 1: OPTAKT TIL EMNET - INTRO TIL KOMPONIST- OG MUSIKERBESØG HOS JER

SE VIDEO med komponist Hanne Tofte Jespersen:
- interview
- klip fra prøve på hendes "STRYGEKVARTET NO.1 UROLIGE TIDER" 2020 med Nordic String Quartet.

OPGAVE 2: "LYT JER TIL NOGLE 1.INDTRYK AF hhv. HAYDNS og BRITTENS MUSIK":

Læg ud med de to strygekvartetters afslutningssatser:
Haydn 4.sats Finale - Vivace assai af Strygekvartet nr.61 i d-moll Opus 76 nr. 2 (4:01)
Britten 4.sats Molto vivace af Strygekvartet nr.1 i D-dur Opus 25 (3:53)

1) LYT til musikken
AUDIO Haydn 4.sats med *The Wilanow Quartet* 2013
https://open.spotify.com/track/0i9H2KHlRzPfwKTN1h5KOy?si=OBNVQNDQT16HWc3039TOHQ
AUDIO Britten 4.sats med *The Endellion Quartet* 2013
https://open.spotify.com/track/2TtzI0ZUgmP9CELN14pIS6?si=bZLlJNiSRcCAVgfpZW31YA

Lav en tidslinje (4 min). Skriv stikord til, hvad du lægger mærke til undervejs i hhv. Haydns og Brittens afslutningssats. Hvilke stemninger og følelser vækker musikken undervejs - hvilken sindstilstand ville mon hhv. Haydn og Britten gerne bringe sine tilhørere i?
Vækker musikken billeder - hvad ser du for dig?

2) LYT igen til starten af Brittens 4.sats (0:01-1:28)
En anmelder har beskrevet Brittens Strygekvartet No.1. som "war-inspired"* - er der noget i 4.sats, som peger i den retning?

*) www.good-music-guide.com/reviews/064_benjamin_britten.htm

3) SE & LYT til Hayds 4.sats i videooptagelse med *Castalian Quartet* (19:11-23:24)
www.youtube.com/watch?v=ge9DSFJUYxM
En nutidig musikforelæser har om Haydns Strygekvartet nr.61 sagt, at der satserne imellem er de største kontraster, og at 4.sats kundgør

> *"endnu en vild forandring, ind i en musikalsk sfære som dens første tilhørere må have opfattet som "eksotisk" eller "folkemusik-agtig" og som formodentlig peger i retning af ungarske rødder".*
> Prof. Roger Parker, Gresham College, London 2010.

Hvordan oplever du musikken? Kan du genkende beskrivelsen?

4) SE & LYT til Brittens 4.sats:
Videooptagelse med *The Badke Quartet* https://vimeo.com/65718746 [46:45-50:38]

I kan sammenligne forskelle og ligheder mellem de to komponisters udtryksform og musikalske sprog. Fx ved at spørge:
? Hvis hvert værk var en fortælling og sidste sats dens afslutning, hvilken slags slutning er der da tale om?

Los Angeles Times anmeldte uropførelsen af Brittens kvartet i 1941. Om sidste sats skrev anmelderen:

> *"The last movement 'Molto Vivace' is a brilliant success. The recurrent underbeat, the revealing passages given the viola and the patterns and shapes of the phrases, molded by* [formet af] *rhythm, are the characteristics which show themselves in a first hearing."*
> Isabel Morse Jones i Los Angeles Times 22.9.1941

? Hører I satsen på samme måde som anmelderen?

OPGAVE 3: "1.SATSERNE - STARTEN AF HVERT VÆRK"

A) HAYDN's 1.sats ALLEGRO

Hele værket har fået tilnavnet "Kvinten" (ikke af Haydn).
Forslag til start: Lær intervallet KVINT at kende ved at synge og spille t.1-2 i 1.violinen.

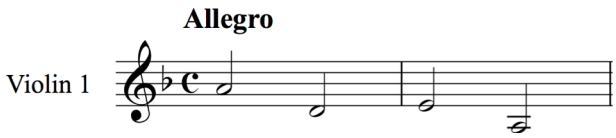

En lille melodi bestående af to kvinter - hvad vej lader Haydn melodien bevæge sig?
Prøv også at synge /spille den bagfra.

Violin, bratsch og cello - dvs instrumenterne i en klassisk strygekvartet - er alle stemt i kvinter.
Nogle har sagt, at måden Haydn bruger kvintintervallet i 1.satsen, snarere minder om rørklokker.

SE & LYT til takt 1-56 i 1.sats Allegro via videoen med CASTALIAN QUARTET (0:01-1:53)
www.youtube.com/watch?v=ge9DSFJUYxM

- hvordan bruger Haydn sin "kvint-melodi" - hvem "har den" undervejs?
Hvad laver de andre instrumenter, der ikke har kvint-motivet, imens?
Hvad sker der i de passager, hvor kvinten "bliver væk"?
Er der andre markante temaer i afsnittet ud over kvint-melodien?

[hvis I arbejder med harmonisk analyse: Undersøg partituret t.1 og t.5: Hvem "farver" kvinten, så vi kan høre, at starten *er* i moll, jvf titlen "Strygekvartet opus 76,2 / nr.61 i *d-moll*?
Undersøg derefter takt 13-14 og 15-16: Hvad sker der med tonearten her?
Brug evt. "PARTITUR-VIDEO: www.youtube.com/watch?v=C10-45oHfvc

SE & LYT VIDERE: enten fra repetitionen af t.1-56 (video fra 1:53), eller:
Gå til 3:40 og lyt videre fra t.56 og ind i "gennemføringsdelen" [t.57-98, video fra 3:40-5:00]
- hvad sker der nu med kvint-motivet? - hvilke andre motiver træder frem?

B) BRITTEN's 1.sats ANDANTE SOSTENUTO - ALLEGRO VIVO

LYT til takt 1-95 Andante sostenuto (Tempo primo) - Allegro vivo (Tempo secundo):
[AUDIO Endellion Quartet fra 2013 https://open.spotify.com/album/71f5HQXpXG8kIEmZBhW1Tu]
Hvordan lægger Britten ud, "hvor er vi hensat"? Sæt stikord på stemningen i starten - og læg mærke til hvad der derefter sker: Hvilke virkemidler sætter han siden ind med?

SE & LYT: live Video med Escher String Quartet (rec. maj 2013)
www.youtube.com/watch?v=sm5QYRYs7F0
[se og lyt fra start eller spring til t.95= video ved 4:27; 1.sats slutter v.8:17]

Læg mærke til, hvordan Britten bruger ensemblet:
"hvordan foregår samtalen", hvordan fordeler han rollerne undervejs?
- jvf Goethes udtalelse om hvad der foregår i en strygekvartet: *"Man hører fire fornuftige mennesker tale sammen og tror, man kan aftvinge et eller andet af deres samtale."*

Hvordan lægger Britten de enkelte instrumenter i forhold til hinanden undervejs?

Hvordan skaber Britten bevægelse, hvad sker der rytmisk med motiver og temastof?

I kan prøve og se, om I kan fastholde en puls, mens I lytter. Satsen står noteret i 4/4.

OPGAVE 4: KUNST SOM IDEAL-SFÆRE
HAYDN SOM MELODIKER - Opus 76,2 2.sats *Andante* som eksempel
med referencer til HANNE TOFTE JESPERSENs 2.sats *Andante* - *Tema con variazioni - Hommage à Haydn*

Hanne Tofte Jespersen har udformet sin 2.sats som en Andante. Den har en enkel, nærmest renfærdig melodi som tema, i kontrast til den konfliktfulde 1.sats. Formen på 2.satsen er en slags 'Tema med variationer'. Undervejs i hendes arbejde med den dukkede der brudstykker op fra Haydns 2.sats op. Komponisten fortæller om satsen i videoen, og I kan undervejs høre brudstykker fra Nordic String Quartets prøver, hvor de arbejder med den sats. Som forberedelse til mødet med det nye værk kan I med fordel arbejde med Haydns 2.sats.

Haydn havde absolut ikke svært ved at skrive gode melodier. Hans fortid som gademusikant og rødderne i folkemusik kom ham sikkert til gode, og den åre bliver mere og mere udpræget i hans sene år, hvor han tillader sig at skrive, som han har lyst til.
I en samtale i 1806, tre år før sin død, sagde Joseph Haydn:

> *"Jeg er nødt til at have noget at tage mig til - som regel forfølger musikalske ideer mig....jeg kan ikke undslippe dem, de står som en mur foran mig. Hvis det er en allegro, bliver min puls ved med at banke hurtigt, og jeg får ingen søvn. Hvis det er en adagio, så bemærker jeg, at min puls bliver langsom. Min fantasi spiller på mig, som var jeg et klaver."*
> Her skulle den 73-årige komponist have smilet og tilføjet:
> *"Jeg er i virkeligheden bare et levende klaver."*

2.sats Andante i Opus 76,2 udformede han som en slags variationssats over en sødmefyldt melodi af ham selv, i D-dur, med et B-stykke i paralleltonearten h-moll.
Melodi og og variationen af den er næsten udelukkende lagt i 1.violinen, dvs det bliver også en slags violin-solo med akkompagnement (til forskel fra fx 1.satsen, hvor de fire instrumenter "konverserer" hinanden).

<u>LYT her og undersøg, *hvor* fantasifuldt Haydn formår at bruge sit enkle tema</u>:
- beskriv hans brug af det både i præsentationen og i udviklingen af det.
AUDIO: The Wilanów Quartet (2013)
https://open.spotify.com/track/58gdbC1PDBZM2ntBuJ4xMT?si=nGKvOJPZQg2CqqUAYxZYzg
VIDEO: Udgave med indspilning (Cleveland String Quartet) + partitur:
www.youtube.com/watch?v=C10-45oHfvc 2.sats 6:43-12:36

<u>SE, LYT OG UNDERSØG HAYDNs ANDANTE OG HANNE TOFTE JESPERSENs</u>:
I skal her sammenholde temastoffet i hhv. Hanne Tofte Jespersens 2.sats og Haydns 2.sats.

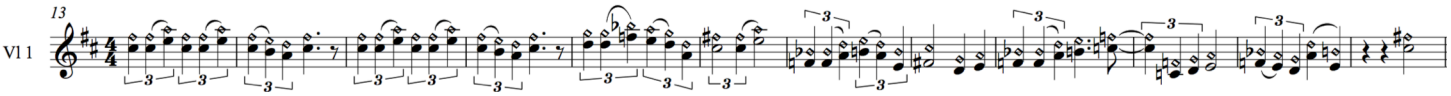

Hendes tema, afsnit A t.13-24, spilles af 1.violin som *flageolet*-toner og kan høres og ses i filmen 'Urolige Tider' (2:38). *Flageoletter* forklares på s.13a, incl. med noder - prøv at synge/spille temaet.
Sammenlign så Haydns t.1-9 [<u>partitur-videoen med Cleveland String Quartet</u>, 6:44-7:36]
med afsnit C og D i Hanne Tofte Jespersen 2.sats [t.41-72 i <u>PARTITURET</u>] -

1) Hvilke dele af Haydns motiv gør hun brug af?

2) Undersøg hvordan ved at sammenholde: a) bratsch (vla) og 1.violin (vl1) i afsnit C; b) vl1 og vl2 i afsnit D:
Hvilket tematisk materiale har hhv. vla og vl1 i afsnit C? Hvilket har vl1 og vl2 i afsnit D?
Hvordan udvikler komponisten sit tema, og hvordan bruger hun Haydns?

3) Læs teksten s.14. Brug Jeres indtryk og analyse af Haydns og Hanne Tofte Jespersens musik til at diskutere kunsts, her kunstmusiks udtryksmuligheder og betydning.

Temaet i Hanne Tofte Jespersens 2.sats Andante
- note om *flageolet*-toner på strygerinstrumenter

I satsen introduceres temaet som *flageolet*-toner i 1.violinen (t.13-24)
og optræder siden egentlig kun som en "variant" af sig selv.
Noteret som almindelige faste toner [ikke-flageoletter]* ville temaet se sådan her ud:

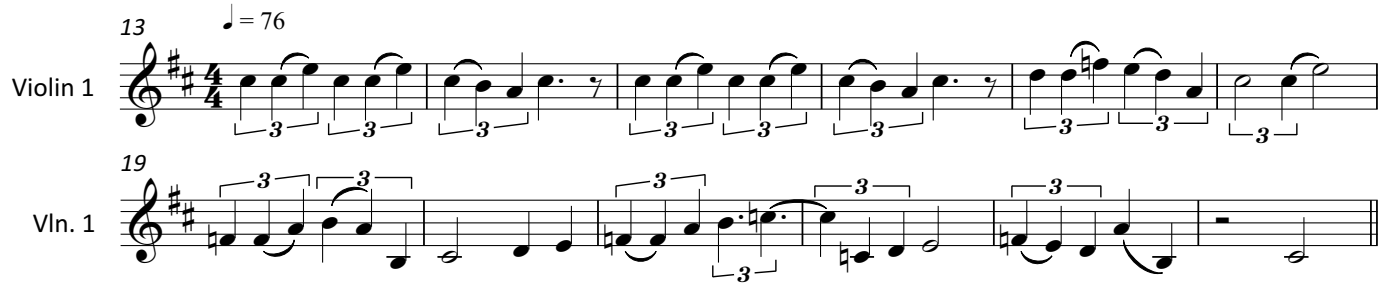

*) *Flageoletter* er toner, hvor man kun hører en tones overtoner, ikke dens grundfrekvens.
Man frembringer en flagolet-tone ved at sætte fingeren på en streng uden at trykke den ned på gribebrædtet.
Derved forkorter man den del af strengen, der kan bringes i svingninger, og den tone man så kan frembringe
ved at spille på strengen, er en højtliggende tone med en "tynd", vibratoløs svævende klang.

På strygerinstrumenter skelner man mellem "naturlige" og "kunstige" flageoletter. Naturlige flageoletter
frembringes på de løse strenge. De flageoletter, I ser og hører i HTJs 2.sats Andante, er kunstige flageoletter.
Dem tager man som et "greb" med to fingre på samme streng. Den finger, der er nærmest "violinhovedet"
(den snoede, yderste del af violinens "hals"), trykker strengen i bund; den øverste finger længere oppe på strengen
berører kun let strengen.

I partituret, hvor temaet er noteret korrekt, så violinisten kan spille dets flageolet-toner
med de rigtige greb, ser 1.violin-stemmen sådan her ud:

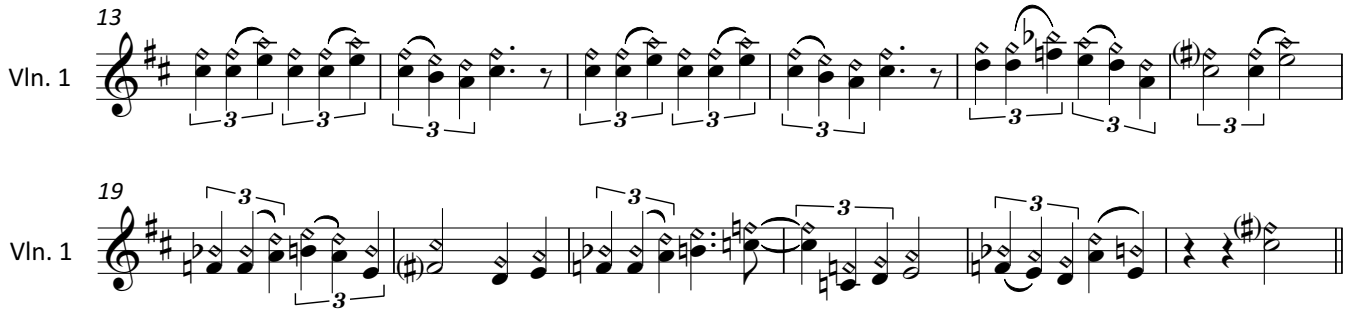

De fleste toner ovenfor er såkaldte "kvart-flageoletter"; sidste tone i t.19. og 1.tone i t.20 er dog "kvint-flageoletter".

Kunstige flageoletter noteres som et interval; nederste "tone" i grebet skrives med almindeligt nodehoved;
det er den tone, man "hører"; for kvartflageoletters vedkommende klinger tonen to oktaver over den noterede "tone".
Den øverste "tone" i grebet noteres med et åbent, rombe-formet nodehoved. Det er dér, strygeren sætter fingeren,
vel at mærke med en ganske let berøring af strengen.
Kvint-flageoletterne klinger 1 oktav + en kvint over det, som nederste "tone" i grebet angiver.

NB. Hvis ikke temaet skulle spilles med flageoletter, ville man i takt 19-24 lægge melodilinjen en oktav op - det ville være den naturlige fortsættelse
fra takt.18 at gå trinvist videre fra tonen 'e' op på 'f', i stedet for at springe en septim ned. Men på violin ville slutningen på temaet da komme
for højt op teknisk set. Virkningen ved at lægge t.19-24 en oktav under er næsten den samme, fordi flageolet-toner klinger "ubestemmelig højt".

Brug af flageoletter dukker for alvor op i kompositionsmusikken i 1800-tallets virtuose musik (Paganini m.fl.).
I Vivaldis kendte værk "Årstiderne" fra ca. 1730 er det praksis at bruge naturlige flageoletter til at imitere fuglefløjt med
(i 1.sats af "Foråret").

I moderne kompositionsmusik er flageoletter et almindeligt brugt virkemiddel.

Guitarister og elbassister m.fl. bruger de naturlige flageoletter, når de stemmer deres instrument.

Kunstens rolle i UROLIGE TIDER anno 1797 - og i nutiden

Karakteren af Haydns musik er så langt fra et krigstruet fædreland, man kan forestille sig. Kunstens sfære synes dér snarere at være en idealverden, som Haydn har skullet åbne for dem, han skrev for og til - både bestilleren den ungarske grev Erdödy og det større publikum, der snart fik del i Opus 76.

Så snart grevens 2 års enerettigheder var udløbet, indgik Haydn forlagsaftaler, og samlingen af de seks kvartetter udkom i 1799-1800 både i Wien og i London.
Siden er Opus 76 blevet et "repertoire-værk" inden for klassisk kammermusik. Utallige strygekvartetter har spillet kvartetterne, og koncertarrangører vil fortsat gerne programsætte kvartetterne.

Den svenske digter Tomas Tranströmer (1931-2015) har skrevet digtet "Allegro".
Det handler om Haydn og om, hvad god musik kan gøre ved mennesker og vores længsel efter fred.
Den danske forfatter Peter Nielsen har oversat det til dansk.

Jeg spiller Haydn efter en sort dag
og mærker en enkel varme i hænderne.

Tangenterne vil. Milde hamre slår.
Klangen er grøn, livlig og stille.

Klangen siger at friheden findes
og at nogen ikke giver kejseren skat.

Jeg stikker hænderne i mine haydnlommer
og efterligner en der ser roligt på verden.

Jeg hejser haydnflaget - det betyder:
"Vi giver os ikke. Men vil fred."

Musikken er et glashus på skrænten
stenene flyver, stenene ruller.

Og stenene ruller tværs igennem
men hver eneste rude forbliver hel.

Allegro er fra 1962, hvor det indgik i Tranströmers digtsamling samlingen "Den halvfärdige himmel".
I 2011 modtog han Nobel-prisen i litteratur. Samme år udkom på dansk "Samlede Tranströmer" på forlaget Rosinante i Peter Nielsens oversættelse. *Allegro* bringes her med tilladelse fra Tranströmers danske oversætter, forfatteren Peter Nielsen, og fra forlaget Gyldendal.
Tranströmers arvinger er forespurgt om tilladelse via Albert Bonniers forlag, Stockholm.
Originaldigtet på svensk kan læses og høres online på www.lyrikline.org/en/poems/allegro-6985

Det moderne menneske vil gerne høre og spille Haydn.
Men hvad med nutidskunst, kunstmusik i dag - kan den tillade sig at udgøre en idealverden?
Skal den forsøge at gøre netop det?
Eller er den nødt til i sit udsagn at afspejle nutidens "urolige tider" for at virke overbevisende, "ægte"?

OPGAVE 5: HAYDN OG BRITTEN SOM FORNYERE i hver sin æra

Strygekvartet blev en "klassisk genre" i 2.halvdel af 1700-tallet, og det ikke mindst i kraft af de mange mesterværker fra Haydns hånd. I musikhistorisk sammenhæng kaldes perioden for wienerklassikken. En klassisk opbygget strygekvartet er i fire satser: En hurtig 1.sats Allegro i såkaldt "sonateform"; en roligere 2.sats Andante eller Adagio og i en friere form; 3.sats som en Menuet-Trio-Menuet; 4.sats ofte særdeles hurtig (Allegro vivo eller Vivace). Men Haydn selv skriver ikke konventionelt og sprænger hele tiden de klassiske normer. På tidspunktet for arbejdet med Opus 76 havde han vel skrevet omkring 300 menuetter. Så i Strygekvartet nr. 61 skrev han menuetten som en kanon.

Nedenfor er nogle reaktioner fra hhv. Haydns og Brittens samtid - og nogle ord fra Britten selv.
Læs - og lyt fx imens til de to komponisters 2.og 3.satser:
Haydns "2. Andante o più tosto allegretto" og "3.Menuet Allegro"
Brittens "2. Allegretto con slancio" og 3. Andante calmo.

I finder ordforklaringer på:
www.earsense.org/chamber-music/Joseph-Haydn-String-Quartet-in-d-minor-Op-76-No-2-HobIII_76-Quinten/
www.earsense.org/chamber-music/Benjamin-Britten-String-Quartet-No-1-in-D-major-Op-25/?ri=1

Overvej
1) hvori består "det nye", "det nutidige" for henholdsvis Haydns og Brittens samtidige ?
2) hvad synes de om musikken?
3) hvordan virker deres reaktioner, når I sammenligner med Jeres egne? I kan også overveje det ud fra denne vinkel:
Hvis ikke man kender til klassisk musik på forhånd, hvad hører man så? Hvilken sammenhæng er der mellem forventninger, forhåndsindstilling og faktisk oplevelse?
Kan man som lytter "nulstille" sig selv og opleve et stykke musik for, hvad det er? Er et kunstværk noget i sig selv, uafhængig af historiske omstændigheder?

Den engelske musikhistoriker Charles Burney skrev i et beundrende brev til Haydn:
19.8.1799: *"I had the great pleasure of hearing your new quartetti (opera 76) well performed [...], and never received more pleasure from instrumental music; they are ful of invention, fire, good taste, and new effects, and seem the production, not of a sublime genius who has written so much and so well alrady, but of one highly-cultivated talents, who had expanded none of his fire before."*

14.6.1797: Haydns gode ven, den svenske diplomat F.S.Silverstolpe nævnte i et brev, at han atter havde været hos Haydn for et par dage siden, og på det tidspunkt havde Haydn
"på klaver spillet et par violin-kvartetter, som en vis grev Erdödy havde bestilt hos ham for 100 dukater og som først måtte trykkes efter et vist antal år. De er mere end mesterlige og fyldt med nye ideer."

22.9.1941: Musikanmelder Isabel Morse Jones, LA, anmeldte uropførelsen af Brittens 1.:
"..It is not a conventional work nor is it of the 12-tone or disonant or atonal school. It is distinctly contemporary* [nutidigt] *and the work starts in a wholly unique ethereality* [overjordisk virkelighed]. *Upper partials* [de høje frekvenser i et overtonespektrum] *barely heard usher in* [indvarsler] *the first subject most gently. Then a rhythm-cleverness changes the whole picture. Britten wanted to bring the music to consciousness mysteriously, as from another world. The idea was all right but the music was not effective....*
Anmelderen roste 3.satsen og mente, det er i den del af værket, komponisten når længst:
"The 'Andante Calmo' is the most important movement in point of achievement. It might be titled 'In Memoriam for a Lost World". Og så var hun, som vi har læst, uforbeholdent begejstret for 4.satsen.
(Isabel Morse Jones i Los Angeles Times 22.9.1941)

*) 12-tone, dissonant, atonal refererer til strømninger i 1.halvdel af det 20.årh. der søgte at opbygge et nyt tonesprog uden spor af dur-mol tonalitet (funktionsharmonik); se evt. www.musikipedia.dk/dodekafoni/indblik
Britten er *ikke* en del af den skole, men snarere beslægtet med Mahler, Shostakovich, og deruodver stærkt optaget af ældre musik som fx Purcells fra 1600-tallet.

24.juli 1941 omtaler Britten strygekvartetten som "our quartet" i et brev til bestilleren Elizabeth Sprague Coolidge, og han nævner specifikt sin 3.sats som det bedste han har skrevet hidtil:

"My dear Mrs.Coolidge,
Mr.Spivacke has just written to tell me the exciting news that you intend to award me the 'Coolidge medal' this year, & I am writing to tell you at once how touched and flattered I feel about it....
Our quartet is progressing very well to date - I am just completing the third movement (the slow one - there are four altogether) and feel that it is my best piece so far, which is rather extraordinary for me, since at this period of work I usually am in a deep depression. Let us hope it is a good omen!* * [varsel]

2014: James Koehne, australsk musikskribent, siger følgende om Strygekvartet No.1's karakter og betydning for Brittens kompositoriske udvikling:
"Den bygger bro mellem den studerende Britten og den modnede, professionelt kompetente komponist Britten. Den har stor betydning i Brittens skabende virke. Han leger fuld af selvtillid med den traditionelle struktur, som han har lært den gennem sine studier hos Frank Bridge, gør brug af disse standardformer og er i stand til at behandle dem totalt frit ud fra en sikker fornemmelse af, at han ved, hvad han gør og bringer hele sin forestillingsevne i spil."
[på Musica Viva Australia's vimeo-kanal, https://vimeo.com/43869778]

Britten har *ikke* sat forklarende titler på sin musik. Men giver anmelderens tanke om"in Memoriam for a Lost World" mening - hører du en "længsel efter en tabt verden" i 3.satsen, eller andre spor af den tid, musikken blev skrevet i?
Brittens breve i den tid er fulde af omsorg og bekymring for sine slægtninge og venner, der er forblevet i England efter udbruddet af 2.verdenskrig.

OPGAVE 6: TEMPO - MUSIKERNES VALG

Der kan være stor forskel på, hvilket tempo forskellige ensembler vælger at spille det samme værk/ de enkelte satser i.

HAYDN opus 76,2: Prøv fx at sammenligne Jasper String Quartets med Castalian Quartets; begge tilgængelige som videos af livefremførelser:

Jasper String Quartet - festivalkoncert i South Carolina 3.7.2017; samlet varighed 20:23;
www.youtube.com/watch?v=e9p2RXbEvo4

Castalian Quartet - koncertoptagelse fra Wigmore Hall 1.6.2018; samlet varighed 23:23;
www.youtube.com/watch?v=ge9DSFJUYxM

Hvilke forskel gør det for Jeres oplevelse, om musikerne vælger at brede musikken ud eller de spiller meget hurtigt?
Se tidskode for enkeltsatserne i oversigten s.17 over VIDEOer.

På Haydns tid brugte komponister ikke metronom-tal, men gav hver sats en tempobetegnelse. Inden for klassisk musik er der tradition for at bruge italienske musikudtryk.
De klassiske gængse tempobetegnelse som *allegro, andante* etc. angiver også en karakter, en måde musikken skal spilles på. I partituret til Opus 76 no.2 skrev Haydn selv:
1. Allegro
2. Andante o piu tosto allegretto (dvs. roligt "gående" eller lidt hurtigere)
3. Menuet - Allegro (i første udgaven med tilføjelsen "ma non troppo"= ikke for hurtigt)
4. Finale - Vivace assai (meget livligt).

Britten angiver både tempobetegnelser og metronomtal; det samme gør Hanne Tofte Jespersen. Dette blev norm i det 20.århundrede.

Hanne Tofte Jespersen bruger en blanding af tempi og titler / undertitler i sine satsbetegelser:
1. Adagio - Allegro Vivace - Meno mosso (Adagio: ♩ = 40; Allegro Vivace ♩ = 152; Meno mosso ♩ = 108)
2. Andante. Tema con vaiazioni - Hommage à Haydn ♩ = 76
3. Burlesque ♩ = 66
4. Largo. Deep Peace - Hommage à Britten ♩ = 58
Tempoet i 3.satsen er "Comodo, quasi pesante", dvs. med bevægelse og en vis tyngde (*pesante* = tungt, med vægt og bredde; *quasi* = a la, i retning af, men ikke helt)

Britten giver sine satser numre og angiver tempo med en betegnelse og metronomtal:
I. Andante sostenuto (Tempo primo) ♩ = 56. Allegro vivo (Tempo secundo) ♩ = 160
II. Allegretto con slancio ♩ = 152-160
III. Andante calmo ♩ = 60
IV. Molto vivace ♩ = 176

I kan finde oversigter over tempobetegnelser og deres betydning her:
www.musikipedia.dk/musikudtryk#1
(dansk oversigt, inddelt i kategorier; tempo er en af dem)
www.musictheory.org.uk/res-musical-terms/italian-musical-terms.php
(engelsk liste over gængse musikudtryk, alfabetisk ordnet)

Når I får besøg fra Nordic String Quartet, kan I spørge, hvilke overvejelser de har gjort sig med hensyn til tempoet.

AUDIO - VIDEO
ANBEFALEDE INDSPILNINGER OG VIDEO'ER med LIVE-OPFØRELSER

Haydn Strygekvartet i d-mol nr.61 opus 76,2 "Kvinten"

AUDIO

På Spotify.com findes mange gode indspilninger (album). Her er links til to anbefalelsværdige:
Wilanow Quartet fra 2013: https://open.spotify.com/album/0cdy7JEJFZPlZYGYKdmgoV
Alban Berg Quartet fra 1996: https://open.spotify.com/album/58orNTGMQfiTueoD3D2HhO

VIDEO

På Youtube ligger adskillige videoer med live-optagelser.
Her er links til to - anbefalelsesværdige på hver deres måde og meget forskellige:
Castalian Quartet, 2018: www.youtube.com/watch?v=ge9DSFJUYxM
1.sats: 0:01-9:30 (bredere tempo, flere åndedrag og nuancerede overgange, *og* alle repetitioner er med)
2.sats: 9:56-15:39
3.sats: 15:56-19:00 (hurtigt tempo, dvs stor kontrast til 1. og 2.sats)
4.sats: 19:11-23:24

Jasper String Quartet, 2017: www.youtube.com/watch?v=e9p2RXbEvo4
1.sats: 0:01-6:42 (meget hurtigt tempo, ingen repetition i reprisen (t.138))
2.sats: 6:49-12:34
3.sats: 12:41-15:58 (meget hurtigt tempo)
4.sats: 16:06-20:12

Udgave med indspilning + partitur:
www.youtube.com/watch?v=C10-45oHfvc
Det er til en indspilning med Cleveland String Quartet:
1.sats 0:01-6:40
2.sats 6:43-12:36
3.sats 12:38-15:53
4.sats 15:57-19:44
*) OBS. Partituret, der er lagt ind, er ikke Haydns oprindelige udgave.
Hvis I vil anskaffe eller låne partitur til værket, anbefales Urtext-udgave fra Henle Verlag, som har forord på tysk, engelsk og fransk og gode noter, se nedenfor.

BRITTEN Strygekvartet i D-dur nr.1 opus 25

AUDIO

Gode indspilninger (album) på Spotify.com, bl.a:
Endellion Quartet fra 2013 https://open.spotify.com/album/71f5HQXpXG8kIEmZBhW1Tu
Maggini Quartet fra 1998 https://open.spotify.com/album/6XkbBTD4kMsuhryN4AzbQF

VIDEO

Liveoptagelse af hele kvartetten på vimeo.com med *The Badke Quartet*:
https://vimeo.com/65718746
1.sats OBS fra 23:04-31:55 (de første 23 minutter er en forelæsning om værket)
2.sats 32:14-35:20 *supergod, meget levende version*
3.sats 35:40-46:22 *meget smukt spillet!*
4.sats 46:45-50:38 *supergodt spillet, meget overbevisende version*

Liveoptagelse af 1.sats med *Escher Quartet*: www.youtube.com/watch?v=sm5QYRYs7F0
1.sats 0:01-8:16 (resten af videoen er div. klip fortsat kun fra 1.sats)

Hele deres opførelse af kvartetten har før sept 2020 været tilgængelig på, men er pt ramt af youtube-blokeringer i Danmark.
www.earsense.org/chamber-music/Benjamin-Britten-String-Quartet-No-1-in-D-major-Op-25/?ri=1&v=g0kuDrPrV_M1

Kort video med introduktion til værkets historie (på engelsk) ved musikskribent *James Koehne*:
incl om bestilleren Elizabeth S.Coolidge, om Brittens lærer Frank Bridge's rolle, om værket som bro mellem "den unge kompositionsstuderende B." og "den modent udfoldede komponist B".
https://vimeo.com/43869778

PARTITUR ANSKAFFELSE

HAYDN

Haydn Streichquartette Heft X Erdödy-Quartette Opus 76 (HN 9214, Henle Verlag 2003) pris sept 2020 24€
www.henle.de/en/detail/?Title=String+Quartets+Book+X+op.+76+%28Erdödy+Quartets%29_9214
Forordet ligger til fri download:
www.henle.de/media/foreword/9214.pdf

Oversigt, hvor temaerne i hver af de fire satser i Haydns Strygekvartet Opus 76 no.2 er vist på noder:
www.earsense.org/Earsense/4CH/ChamberBase/Haydn/76/2/index.html

BRITTEN

Benjamin Britten String Quartet No.1. Boosey & Hawkes' udgave kan rekvireres via prestomusic.com:
www.prestomusic.com/sheet-music/works/48110--britten-string-quartet-no-1-in-d-major-op-25/browse
Pris sept 2020 DKK 160 incl forsendelse.

HANNE TOFTE JESPERSENs PARTITUR

2.sats ANDANTE - Tema con variazioni - Hommage à Haydn findes på www.uroligetider.dk
www.uroligetider.dk/wp-content/uploads/2020/09/2satsANDANTE_partitur.pdf

Du kan rekvirere hele partituret ved at skrive til komponisten på hendes mail:
hanne@musicforthemysteries.org

APPENDIX - MERE DOKU VEDR BRITTENS STRYGEKVARTET N0.1

breve hvori værket omtales:

14. juni 1941 brev fra BB i Escondido CA til Elizabeth Mayer i N.Y.:

"Mrs.Coolidge came over to see us in the afternoon - & has definitely commissioned me to do a quartet for her - to be played next September over here! Short notice & a bit of a sweat to do it so quickly, but I'll do it as the cash will be useful!

PS. i samme brev: *'O - please, Elizabeth can you find Wystan's* Ode on St.Cevilia's day (in his folder) & send it to me?*

(i brev til Elizabeth Mayer 5.juli 1941 indleder B med at takke hende for at sende Wystans Ode så hurtigt. Han påbegynder arbjdet med at sætte den i musik for 5-stemmigt blandet kor (SSATB) i omtrent samme periode; det bliver til korværket *Hymn to St Cecilia*, færdiggjort på rejsen over Atlanten i marts 1942, da han og Pears vendte hjem til England. Det er det korværk, Hanne Tofte Jespersen refererer til som en inspirationskilde i 2019-20).

Samme sommer skrev Peter Pears i et brev til sin mor:

"Here we live a very quiet existence in beautiful but strange country. 40 years ago it was a desert, now it is full of orange and lemon trees.....I go down to a house of an Englishwoman in the village and practise every morning from 9.45 till 12.45, and I'm doing a lot of good work. Our host and hostess practise all morning on their two pianos, and Ben sits in his toolshed and writes his new String Quartet which he has been commissioned to write by an olde American patroness of music, Mrs. E.S.Coolidge."

20.september 1941, dagen før uropførelsen i brev til veninden Elizabeth Mayer i N.Y. havde Britten skrevet:

"The Quartet rehearsal was very exciting yesterday - they (the Coolidge Quartet) are very good."

Bestilleren Elizabeth Coolidge endte med af helbredsmæssige grunde ikke selv at kunne overvære uropførelsen, til Brittens store skuffelse. Et par uger senere skrev Britten til hende:

"...I was delighted the way that they played my quartet - really first class, both in musicianship and technique. The public was really quite enthusiastic, & the only press-notice I have seen quite friendly."

(brev af 5.oktober 1941, skrevet efter at Britten og Pears var kommet tilbage til N.Y.)

Supplerende læsning om Britten String Quartet No.1 opus 25:

https://en.wikipedia.org/wiki/String_Quartet_No._1_(Britten) - Analysis_and_reception

LITTERATUR MED HAYDNS BIOGRAFI OG UDFØRLIGE VÆRKBESKRIVELSER: ONLINE

https://da.wikipedia.org/wiki/Joseph_Haydn OBS det danske opslag er ikke nær så fyldestgørende som det engelske.
https://en.wikipedia.org/wiki/Joseph_Haydn
https://de.wikipedia.org/wiki/Joseph_Haydn OBS det tyske og det engelske opslag rummer forskellige oplysninger.

Kai Christiansen har skrevet en beskrivende analyse af Haydn's Opus 76,2 (på engelsk) - findes på:
www.earsense.org/article/Haydn-String-Quartet-in-d-Op-76-No-2-Fifths/

Det amerikansk baserede 'Lumen Learning' (Open Educational Resources) har en fin og detaljeret engelsksproget indføring i såval Haydns biografi som hans værk:
https://courses.lumenlearning.com/suny-musicappreciationtheory/chapter/franz-joseph-haydn/

OPSLAGSVÆRK

Kilder i øvrigt til dette materiales afsnit om Haydn:

Sohlmans Musiklexikon bd.3 s.369 ff - for den, der gerne vil virkelig i dybden (og læser svensk) er her betydelig mere materiale end på wikipedia; det gælder både biografisk materiale og med hensyn til detaljeret gennemgang af Haydns samlede værker.